

VILÉM MATHESIUS

O zahtjevu stabilnosti u književnom jeziku

Mana današnjih sporova oko pravilnog češkog jezika u tome je što se u njima problem jezičke pravilnosti razmatra sam za sebe. Ne posvećuje se pažnja, bar ne sistematska, očiglednoj pripadnosti ovoga problema širem i stoga **nadređenom** problemu jezičke usavršenosti (prefinjenosti)*. A objektivno rasuđivati o težnji za jezičkom pravilnošću možemo samo onda ako tu težnju osvijetlimo sa stanovišta brige za jezičku istančanost ili sa stanovišta jezičke kulture.

Šta je to jezička istančanost (prefinjenost)? Jezik je sistem namjenskih (svrsishodnih) izražajnih sredstava i njegova vrijednost može se mjeriti samo time kako on zadovoljava svoj cilj. Drugim riječima, jezik je instrumenat i njegova je vrijednost, kao kod svakog instrumenta, srazmjerna mjeri kojom se on opravdava u izvršavanju svoga zadatka. Kulti-visani književni jezik je tanan i pouzdan instrumenat. On dobro zadovoljava svaku od brojnih funkcija u kojima se ispoljava. On izražava precizno, puno i jasno opažanja i najtananije misli. Vjeran je tumač osjećanja i raspjeva se na svaku melodiju na koju ga naštima govornik ili pisac. Pri tome, — a ovo treba zapamtiti zbog mojih daljih izlaganja — on nikada ne brka zamisli onoga ko ga umije upotrebljavati, lažnim asocijacijama ili škripavom obojenošću. Kao što se vidi, jezička prefinjenost je nešto što se može spoznati samo iz njegove upotrebe. Stoga i osobnosti koje se pri bližoj

*) Češki termin 'jazyková vyčiřbenost' prevodio sam, zavisno od konteksta, našim riječima: usavršenost, istančanost, izbrušenost, prefinjenost. Prim. prev.

*istatana
definient
"Cipreant
ibruient
kultivizant
izpletant*

distatnaminiu

analizi manifestuju kao komponente jezičke prefinjenosti, biće osobenosti iz praktičnog područja, pa i teorijsko razmatranje o njima mora biti vođeno principom praktične svrshodnosti.

Što se tiče jezičke pravilnosti, u prvome planu popravljajčkih (reformatorskih) nastojanja kod nas i u središtu sporova koji su se ispleli oko nje — stoji ideja jezičke pravilnosti shvaćene kao **istorijska čistota jezika**. Po mišljenju onih koji zastupaju ovo shvatanje, u današnjem češkom jeziku nesumnjivo je opravdano samo ono što je postojalo u jeziku već prije početka sedamnaestog vijeka. Pa i to — mutatis mutandis — samo u onom liku i u onoj funkciji kakva je bila uobičajena u starijem jeziku. Inače bi se moglo reći da je najvažniji i odlučujući kriterijum pravilnosti današnjeg jezika — slaganje današnjega uzusa sa uzusom koji je važio prije početka sedamnaestog vijeka. Ali ni to nije sve. Često se popravljajući odlučuju protiv današnjeg uzusa u korist starijega uzusa, i to i onda kada se današnji uzus razlikuje jedino promjenama koje su obične u svakom jeziku. Tako se u ime istorijske jezičke čistote propisuje — da se oblik sa opravdanom disimilacijom **svižný** ima nadomjestiti nedisimiliranim pa zbog toga današnjem duhu neprihvatljivo zvučecim **švizný**. Iz istog razloga odbacuje se analoški i sasvim opravdani adverbijalni oblik **jedině** i analoški oblik participa **daje, dajíc** u korist arhajičnih tipova **jediné** i **dada, dadouc**, iz kojih upravo zrači zagušljiva knjiškost. Ili se adverb **posléze** u superlativnom značenju — proglašava pogrešnim, protivno današnjem uzusu. Zbog istog zahtjeva istorijske čistote popravljajući književnog češkog jezika postavljaju se protiv mnogih riječi i izreka koje je novi češki jezik stvorio podražavanjem riječi i izreka koje se u oblasti zapadnoevropske kulture široko upotrebljavaju. Takve riječi i izreke oni proglašavaju nepravilnim, iako je vrlo teško, a ponekad nije ni moguće, nadomjestiti ih ekvivalentnim izrazima iz starijeg češkog jezika.

Kakav je odnos između ovog pojma jezičke pravilnosti i ideje jezičke istančanosti, koja je, kako je gore bilo rečeno, pojam **nadređen** jezičkoj pravilnosti i koja je stoga u stanju da da oslonac za pouzdano vrednovanje podređene ideje? Ako hoćemo da dođemo do pravilnog odgovora na ovo pitanje, potrebno je izaći iz kruga domaćih sporova, što na žalost ne čine naši puristi, i treba se obazrijeti na svjetske kulturne jezike. Ako to učinimo, doći ćemo do iznenađujućeg zaključka: istorijska čistota nema nikakvog posla sa njegovom istančanošću. Njen nedostatak nimalo ne smeta jezičkoj istan-

čanosti, i obrnuto: njena veća mjera ne jamči viši stepen istančanosti. Njemački jezik, recimo, udovoljava zahtjevu istorijske čistote daleko bolje nego li engleski. Starija morfološka i sintaktička struktura jezika u njemu su mnogo više sačuvane nego li u engleskom, a njegov leksički fond je tradicionalniji nego li engleski leksički fond. Sa stanovišta istorijske čistote, engleski jezik je pravo nedonošče. Pa ipak je to nedonošče kao jezik istančanije nego li istorijski čistiji i germanskiji njemački jezik, ili je bar isto toliko istančan. Ko je izučavao romanske jezike, taj zna koliko je latinski jezik iz kojeg su oni postali — bio deformisan i pomiješan, u poređenju sa klasičnim latinskim. Pa ipak, ova istorijska natrunjenost nije spriječila na npr. francuski jezik, u kojem je bilo vrlo mnogo deformacija i stranih primjesa, da postane već u dvanaestom vijeku najistančaniji nacionalni književni jezik u oblasti zapadnoevropske kulture. Prema tome, ne može se reći da je istorijska čistota sama po sebi — u nekom uzročnom odnosu prema jezičkoj istančanosti. Dakle, nije važno da li jezik upotrebljava samo riječi, izreke, oblike i spregove čije se postojanje može dokazati i za stariji stadijum njegovog razvitka, i da li ih upotrebljava u onoj formi i u onome značenju — u kojem su se pojavljivale prije nekoliko stoljeća, prije vremena kad je književni jezik bio najviše izložen tuđim uticajima. O njegovoj usavršenosti odlučuje samo mjera do koje je on izrađen kao jezik konverzacije, kao književni, naučni i filozofski jezik.

Ove postavke pouzdano određuju odnos jezičke istančanosti i istorijske čistote jezika. Ali ako se osporava hegemonija istorijske čistote u pitanjima jezičke kulture, iz toga još ne proističe kao jedina druga mogućnost: potpuna jezička sloboda i proizvoljnost. Svaka kultura je neki red (poredak) i princip reda postoji u svakom kultivisanom jeziku. Radi se samo o tome kakva je suština toga reda i kako se on postiže. Ako se zamislimo nad time šta podrazumijevamo pod principom reda, otkrićemo da se u suštini radi o tri stvari. Princip reda ne može se ticati pojedinačne, u sebi cjelovite stvari. Radi se uvijek o skupnoj cjelini, čiji su dijelovi jedan prema drugom u odnosu koji je određen nekim organizujućim principom. Ideja reda (poretka) u nama dalje podstiče predstavi nečega stalnog i trajnog. A međutim predstava učmalosti i nekretanja protivi se toj ideji. I može se, dakle, ukratko reći da princip reda počiva u gipkoj stabilnosti ukupne cjeline koja je organizovana u sistem. Iz ove općenite postavke proističe značajan zahtjev gipke stabilnosti. Nije riječ o novoj stvari, s kojom se još nismo sretali. U suštini isti zahtjev bio je prog-

gipka stabilnost

lašen već ranije — riječima o instrumentu **pouzdanom** (koji ne zakazuje). Izražajne vrijednosti kultivisanog jezika moraju biti ustaljene. Nije moguće da ista riječ, ista izreka, isti oblik ili isti spreg u istoj vezi — jedanput ne smetaju, a drugi put da budu osuđivani kao jezička nemarnost. Jezik čija je upotreba tako poljuljana nije istančan (usavršen). Takav jezik je nepouzdan instrument, jer može — da ponovim formulaciju koju sam upotrijebio u ranijem izlaganju — brkati zamisao govornika ili pisca lažnim asocijacijama ili škripavom obojenošću. Valja, dakle, težiti ka stabilnosti jezičkog uzusa i treba se brinuti o njoj kad se jezik već približio njoj ili ju je u mogućnoj mjeri dosegnuo. Time je određen jedan od ciljeva (svrha) jezičke kulture a zajedno s time i potreba kodificirane norme za jezičku praksu. Ideja jezičke pravilnosti se time vraća na naša razmatranja, ovaj put, naravno, kao postulat jezičke istančanosti, koji se ispunjava čuvanjem kodificirane norme, dakle kao stvar sasvim različita od zahtjeva istorijske čistote.

Pravi značaj i puni domašaj ovih načela istaći će se, dabome, tek na konkretnim problemima, a u tom pogledu današnji češki književni jezik jeste ne samo materijal koji nam je najbliži nego takođe i materijal koji je poučan iznad svih ostalih. To je književni jezik relativno nedugog trajanja i koji nije, kao drugdje, nastao usavršavanjem lokalnog klasnog dijalekta, nego je nastao time što je u funkciji književnog jezika bio zaveden jezik koji je djelimično izgrađen na uzoru gotovo iščezloga književnog jezika ranijih razdoblja. I stoga je on po svojoj arhaičnoj morfologiji zapravo vještački. Vještačka je bila i njegova leksička zaliha, jer je bila dopunjena svjesnim stvaranjem prema tuđim uzorima. Time je nastao težak zadatak: formirati jezičku svijest za novi češki književni jezik, koja kod srećnijih naroda u doba kulturne zrelosti biva data dugom tradicijom njihovih književnih jezika ili njihovom tijesnom vezom sa postojećim klasnim dijalektom. Zadatak je bio utoliko teži što se nova jezička svijest morala formirati u vrijeme kada je klasno raslojavanje naše nacije bilo izvraćeno stalnim socijalnim prelazima i pomjeranjima. Pa ipak valja reći — a po mome mišljenju to treba naglasiti — da je zadatak o kojem je riječ većim dijelom uspješno riješen. Kod istinski obrazovanih ljudi češki književni jezik danas je zbilja živ jezik, i njegova gipkost, istančanost i iznijansiranošć — neslućeno su koraknule kod dobrih pisaca, u odnosu na ranija razdoblja. Doduše, čuju se žalbe da je češki književni jezik u opadanju, pa i sam profesor Zubati se u svom rektorskom govoru iz 1919.

godine priklonio ovom pesimističkom mišljenju. Glavni korijeni ovakvog neljubaznog suđenja o današnjem stanju češkog jezika, kako ja mislim, jesu u optičkoj varci koja nastaje zanemarivanjem fakta da se funkcija češkoga književnog jezika brzim razvitkom posljednjih decenija upravo jako proširila. Zbog toga su i posljedice njene usavršene stabilnosti nužno vidljivije. Tamo npr. gdje radi 500 prevodilaca prema ranijih 50, i gdje piše hiljadu novinara prema ranijih stotinu, gdje treba izraziti sve novije i novije misli (ideje) i sve novije i novije realije — sigurno će se naći mnogo više jezičkih nemarnosti i deformacija. Ovo zbog toga što se solidno obrazovanje nije moglo raširiti u istoj mjeri, a takođe i zbog toga što nije moguće da se književni jezik brzo prilagodi svojim umnoženim zadacima. Ali to još ne znači dekadenciju, nego samo nedovoljno brz progres. Niko neće osporavati da se treba truditi da stabilnost češkog jezika bude savršenija, ali pozitivna razmatranja o putevima kojima se može doći tome cilju — sigurno će pomoći više nego li napeta jadikovanja nad neutješnošću situacije.

Primjena principa istorijske čistote zaista nije takav put ka popravku. Pokazao sam već gore da istorijska čistota sama po sebi ne odlučuje o vrijednosti jezika. A da staranje za nju ne podupire ni stabilizaciju jezika — to pokazuju dvije strane češke prakse. Obratimo pažnju na to kakav odnos prema današnjem jeziku imaju npr. riječi: *švižný*, particip *dada*, adverb *jediné*, koje sam gore naveo. Saznaćemo da su to neologizmi, i to suvišni neologizmi i da oni, kao i svaki drugi suvišan neologizam, remete stabilnost češkog književnog jezika. Tako je to uvijek kad revnitelji istorijske čistote uvode u jezik riječi, oblike ili spregove koji su, doduše, u njemu nekad postojali, ali koji više ne pripadaju živom jezičkom inventaru. Na to ljubitelji lingvističke starine stalno zaboravljaju, jer je kod njih začitavanjem u stari jezik i istorijskom pristrasnošću — poremećen normalan odnos prema savremenom jeziku. Druga smetnja stabilnosti jezika, koja proističe iz principa istorijske tačnosti, počiva u kolebljivosti (poremećenosti) stručnog mnjenja o tome — šta je pravilno po ovome principu. Dobro je rečeno da je jezička pravilnost koja se oslanja na ovome principu — često samo opozivna pravilnost. Uostalom, to priznaju i sami pobornici istorijske čistote. Jer njihova živo izražavana nada da poznavanje starog jezika, kojim poznavanjem oni hoće da regulišu današnji jezik, i koje je po njihovom sudu još uvijek nedovoljno, može dati samo jedan rezultat: da će se to poznavanje u toku vremena poboljšavati. Pri tome oni i ne pomišljaju na

to da promjenjivi sud o istorijskoj opravdanosti riječi, oblika i spregova, bilo da se on ispoljava opozivanjem ranijih zabrana bilo zabranom onoga što se ranije smatralo dopuštenim, — remeti stabilnost jezika i najzad vodi u jezičku nesigurnost, koja je direktna suprotnost jezičkoj usavršenosti. Ne pomaže tu ništa uvjeravanje da se ovog puta radi o odluci koja ima definitivnu važnost. Svako ko je izricao puristički obojeni sud neopravdanosti ovoga ili onoga uzusa bio je toga mišljenja, a razvoj jezičke prakse u velikome broju slučajeva — pokazivao je suprotno. Put češkog purizma u posljednjih osamdeset godina oivičen je grobovima naredbi i zabrana koje je jezička praksa pogazila. Ni u budućnosti neće biti bolje, jer nije riječ o ispravnoj ili nepravilnoj primjeni osnovne principa, nego o neodrživosti samoga principa.

Istini za volju, valja priznati da grobovi kojima je oivičen put modernog češkog purizma ne idu samo na račun nastojanja za istorijskom čistotom jezika. U istoj mjeri za njih je »zaslužan« i drugi princip koji u nas revno primjenjuju popravljajući jezika; kratkoće radi nazvaću ga principom pravolinijske pravilnosti. Dobro je poznato da jezik teži pravilnosti u oblicima svojih izražajnih sredstava, ali je isto tako dobro poznato da jezik ne dospije uvijek do takve pravilnosti, jer tendenciji koja smjera ka njoj smetaju druge tendencije. Glasnici pravolinijske pravilnosti pozivaju se samo na prvi od ova dva fakta. Iz njega oni izvode za književni jezik zahtjev stroge pravilnosti jezičkih pojava i uzdižu tu pravilnost do kriterijuma jezičke pravilnosti. Tamo gdje jezik nije sam dospio do takve povišene pravilnosti ili gdje ju je napustio — oni mu je nasilno utiskuju. Zbog toga što se, recimo, od glagola **kousati** tvori imenica **kusadlo** a od glagola **strouhati** imenica **struhadlo** — dekretira se da slična imenica od glagola **koupati** mora glasiti **kupadlo**, iako uzus zna samo za oblik **koupadlo**. Iz sličnih razloga se, nasuprot opštem uzusu, propisuje kratki kvantitet u riječima kao što su: **zviřátko**, **srdečko**, **draždido**, **chranítko**, **pronasledovatel**, **hřířtř** i mnoge druge. U istu kategoriju propisa spadaju i egzotični instrumentali **holmi**, **nemocmi**, i sl. prema **kostmi**, ili dopunjavanje fleksije oblicima kao što su **zapomněn** i sl., ili pak neuobičajena derivacija kao deska — **deřtířka**, miska — **miřtířka**, houska — **houřtířka**, koja se nameće prema takvim slučajevima kao što je český — **čestina**. Kao što se vidi, ovaj princip ne ustupa nimalo principu istorijske čistote u zanemarivanju stabilnosti jezika. I u njegovo ime nameću se današnjem jeziku suviřni neologizmi, i on se može primje-

njivati vrlo proizvoljno, jer svaki novi popravljaj može nametnuti drugu pravilnost. A sve se to čini bez objektivnih razloga, jer nam kulturni jezici sa starom tradicijom pokazuju da se postojanje sitnih formalnih nepravilnosti može sasvim lijepo složiti i sa visokom jezičkom istančanošću. Unutrašnji red kultivisanog jezika počiva u nečemu sasvim drugom nego što je mehanička spoljašnja pravilnost. S pravom se i danas mogu citirati Gebauerove riječi iz uvoda prvom izdanju **»Pravopisnih pravila«** iz 1902. godine: »Što se tiče oblika, tu se strogo držimo onoga što se u književnom jeziku samo razvilo i ustalilo«. Za slučajeve kao **zasílatel** i sl. Gebauer je rekao: »prije nego što postane tako (dok se uzus ne ustali), tu mora takođe biti dopušten i dugi slog (**poživatel**), jer to zahtijeva razgovijetan izgovor«. U ovom izdanju Gebauera iz 1902. godine dopuštaju se riječi **dráždídló**, **pronásledovatel**, **srdéčko** i sl., a sa dugim **á**, **é** jedino **zvířátko**. A dopušta se i dužina i u mnogo slučajeva riječi ovoga tipa, gdje kasnije **»Pravila«** nameću kratak slog kao jedino pravilan. Da u vrijednost pravolinijske pravilnosti nijesu sasvim uvjereni ni njeni pravi pobornici, — pokazuje i to što oni nijesu u nedoumici da je uguše tamo gdje je jezik sam do nje dospio, ako im se čini da je takva pravilnost u suprotnosti sa istorijskom čistotom. Tako npr. kod glagola **ržáti**, **ržál**, gdje je jezik sam proveo uniformisanje osnove u njihovim propisima se obnavljaju sa zvaničnom važnošću starijske forme **rzáti**, **rzál**.

Očit dokaz toga kako oba principa, koja sam upravo okarakterisao, u svojim rezultatima **ljudjaju poželjnu stabilnost** našega književnog jezika — jesu **»Pravila češkoga pravopisa«**. Za čuđenje je čak kako naša javnost, prije svega stručna javnost, obraća malo pažnje na razvoj i djeinstvo ove institucije kojoj je dat i zvanični autoritet. U Sjedinjenim Državama sam predsjednik Ruzvelt morao je da se povuče pred pobunjenim javnim mnjenjem, kada je zvaničnom vlašću htio da uvede praktično uprošćavanje samo grafičkog lika jednog tuceta engleskih riječi. A u nas se čutke posmatra kad se sa radnih stolova jednog ili dvojice popravljaja, danas anonimnih, sa zvaničnom važnošću diktiraju izmjene ne samo u opšteprihvaćenom grafičkom liku čeških riječi nego i u njihovom zvuku, u njihovim oblicima i upotrebi. Pri tome se novi način pisanja, novi zvuk i novi oblici popravljenih riječi ne zavode odjednom, — da bi se popravci mogli **»uživjeti«** poslije jednog potresa, nego se popravljajčka tendencija u novim izdanjima **»Pravila«** stalno pojačava i postepeno se dolazi sa sve novim i novim stvarima. Na primjer,

tek 1913. godine dospjelo je u »Pravila« **zviřátko** umjesto ranijega **zviřátko**, ili jedino **srdečko** umjesto ranije dopuštenih **srdečko** i **srdéčko**. U posljednjim »Pravilima češkog pravopisa« naći ćemo (u uvodu na str. 19) čak **koupadlo** u abecednom spisku kao jedino pravilno **kupadlo**. Mirna površina našega književnog jezika se zbog toga stalno i nepotrebno uzburkava i naše jezičko osjećanje se poljuljava. Nesigurnost koja tako nastaje utoliko je veća što se prilikom novog izdanja »Pravila« nigdje ne kaže čime se ono razlikuje od prethodnoga. Rezultati su žalosni. Dok ranije, kako se i sam dobro sjećam, obrazovanom Čehu nije bilo teško pisati pravilno po pravopisu, danas će se naći malo ko ko bi to umio. To se svodi na opadanje obrazovanosti, ali se zaboravlja da je glavni uzrok poljuljanost pravopisnog uzusa koja je nastala iz »Pravila češkoga pravopisa«. To i ne može biti drugačije kad i pozvani znalci češkog jezika moraju zagledati u »Pravila« ako hoće da pišu pravilno po pravopisu koji je danas zvanično zaveden.

Princip istorijske čistote i zahtjev za pravolinijskom čistotom nijesu, dakle, ni sami za sebe ni oba zajedno, podasan osnov za dograđivanje stabilnosti u češkom književnom jeziku. Ako se previše oslanjamo na njih, oni poremete čak i onu pravilnost koja je već bila dostignuta, pa time narušavaju jedan od osnovnih uslova jezičke istančanosti. Ako zaista hoćemo da postignemo stabilnost u našem književnom jeziku, moramo se **osloniti** na jedini organski temelj takvog nastojanja, tj. **na današnji uzus češkoga književnog jezika**. A njega ćemo utvrditi (pošto ne postoji birana češka konverzacija) opet jedino iz prakse dobrih čeških pisaca, onako kako se oni pokazuju u dijametru češke književnosti za posljednjih pola stoljeća, i to literature u najširem smislu riječi, lijepe i naučne. Ertllova je zasluga, koje ćemo se sa zahvalnošću uvijek sjećati, što se on prvi između bohemista postavio protiv hegemonije zahtjeva za istorijskom čistotom. Šteta što mu nije bilo dato da svoje poglede dovede do rezultata, a još je veća šteta što mu je prerana smrt istrгла iz ruku vođstvo u pitanjima češke jezičke kulture i vratila ga onima koji se drže načela koja je Ertl već prevladao. Zamjerka koju još i danas možemo čuti, da nema pisca čiji bi jezik zaista bio dobar — besmislena je. Ako dobar češki književni jezik ne postoji u češkoj književnosti, onda on ne postoji uopšte. Oni koji to osporavaju unose u svoj sud već apriorno vrednovanje, izvedeno iz zahtjeva za istorijskom čistotom, a zaboravljaju da je jezik gramatičarâ koji se ne oslanja na stvarno slaganje sa praksom — prosta fikcija.

To je već u dalekim vremenima spoznao **Kvintilijan**, koji izričito kaže da je to nešto različito govoriti latinski i govoriti gramatički.

Čistunskoj fikciji pravilnog češkog jezika mogli bi opet pridati života samo dugogodišnji rad i preporodno oduševljenje. Ali to bi bilo ne samo teško nego i nepoželjno. Ako bi se uspjelo krasno i u punoj mjeri supstituisati jezik čistunskih gramatičara na mjesto današnjega češkog književnog jezika, time bi došlo do prekidanja ne samo naše jezičke tradicije nego i naše književne tradicije. Sa pobjedom novih vrednota u književnom jeziku i utvrđivanjem novog odnosa prema njihovim izražajnim sredstvima — promijenio bi se i naš odnos prema onome što je dosad bilo stvoreno u novoj češkoj književnosti. Nastalo bi nešto slično onoj smjeni koje se pribojavaju Englezi u slučaju radikalne reforme pravopisa: golemi dio književnosti, koji danas čini temelj naše žive kulturne tradicije, postao bi pri jačem usmjeravanju pažnje na tobožnje jezičke deformacije prosto neprihvatljiv. Naravno, ništa od toga nije nam potrebno, jer u češkoj književnosti posljednjih pola stoljeća imamo jezik koji, istina, nije još savršeno odnjegovan, ali je ipak tako živ i tako istančan — da tvorci novočeškoga književnog jezika nijesu ni sanjali o takvom. Ništa ne mari ako se u njemu nađe i pokoji »uživljeni« germanizam. Istorijska čistota, kako je pokazano, nije neophodan uslov jezičke prefinjenosti. Sa stanovišta jezičke kulture, u poređenju sa neologizmima purista, »uživljeni« germanizam koji svojom izražajnošću umnožava bogatstvo nijansiranja u češkom književnom jeziku — manje je zlo ako je uopšte zlo. Ali ovo važi, kako je bilo rečeno, samo za izraze koji su »uživljeni« i značenjski izniansirani, kao što su npr. **nápadný, přehnaný, těžkopádný, odstraniti** i sl., a ne za riječi koje su suviše i koje se realizuju samo sporadično, kao npr. **odviseti**, umjesto **záviseti** ili **zapříčiniti** umjesto **způsobiti**. Ove dvije kategorije sasvim se razgovijetno razlikuju, i onaj ko ima odnjegovano osjećanje za jezik većinom neće biti u nedoumici pri njihovom razlikovanju. Sa funkcionalnog stanovišta, primjesa stranih elemenata ne može biti razlog da neke riječi budu iskrčene iz češkoga književnog jezika. Ako će se dalje usavršavanje češkoga jezika oslanjati na živu jezičku tradiciju, (što je apsolutno), to može biti samo tradicija koja je data kontinuiranim razvojem od preporodnog doba, a ne istorijska veza kojom istorijski orijentisani čistunci traže da povežu današnji češki jezik preko provalije vijekova i opadanja u 18. stoljeću — sa jezikom »Pasionala« i sa »Životom otaca«, sa jezikom 14. stoljeća.

Teza izložena u prethodnim izlaganjima — da za temelj stabilizacije novog češkoga književnog jezika treba uzeti dijametar češke književnosti u posljednjih pola stoljeća, i to takav kakav jeste, ne znači, naravno, da moramo čekati da do te stabilizacije dođe napretkom kulturnog razvoja. Istina, bilo bi sasvim moguće osloniti se na usavršavajući uticaj spisateljske jezičke prakse i na jezičku praksu nelinearista obdarenih tananim smislom za izražajne nijanse i za ritam i melodiju jezika. Ove snage bile bi bar dovoljne da se formiraju i da se usavrše većina onih književnih jezika koji su nastali prije početka 19. vijeka, a to su najjastančaniji jezici svijeta. Međutim, današnje stanje lingvističke nauke omogućava nam da vještačkom intervencijom ubrzamo malo proces usavršenosti. A osim toga današnji položaj češkoga književnog jezika ipak je malo drugačiji nego što je bio položaj velikih kulturnih jezika u vrijeme njihovog usavršavanja. Ali on nije principski različit, kako bi to htjeli da nas ubijede gramatički čistunci kojima su potrebni razlozi za njihova puristička nastojanja. Može izgledati da se novi češki književni jezik principski razlikovao od starijih književnih jezika — svojim vještačkim nastankom. Ali ako i ovo prihvatimo, valja priznati da je ta razlika prestala čim se novi češki jezik postupnim »uživljavanjem« izmijenio od jezika većinom vještačkoga u živi jezik. Danas se položaj češkoga književnog jezika razlikuje od analognih položaja starijih i usavršenijih književnih jezika — samo u jednom važnom spoljašnjem momentu. To je veliki značaj škole za njegovu stabilizaciju. Zadatak škole nije jezička teorija, već jezička praksa. Ali ta se jezička praksa mora oslanjati na određenu kodificiranu jezičku normu. A da škola ne bi lutala, tu je onda potrebno izgraditi kodifikaciju današnjega književnog uzusa i voditi brigu o njegovom daljem razvoju. To je zadatak koji je stručnjacima bohemistima namijenilo naše poimanje jezičke pravilnosti. Taj zadatak je po svome programu i smjeru znatno drugačiji nego li zadatak što ga sebi postavljaju naši čistunci. On se temelji na drugim principima i manje je samostalan u svojoj kompetenciji. Nije stvar u tome što su se u ime boljeg istorijskog poznavanja današnjem književnom jeziku davali propisi koji bi bili neopozivi sve i kad bi se protivili stvarnoj praksi. Radi se o kodifikaciji današnjega biranog uzusa i o tome da se ograniči kolebanje za koje nema funkcionalnog razloga. Funkcionalna savršenost jezika biće pri tome najviši imperativ. Njome će se određivati obim i smjer stabilizacije, a nju mora podupirati i težnja za nacionalnom osobenošću jezika, a ne da joj ona smeta. Trebaće imati na umu da svi slojevi jezika ne zahtijevaju

jevaju jednaku stabilizaciju, ili je ne dopuštaju u istoj mjeri. Zadaci koji ovdje čekaju bohemistiku istaknuti su već u tezama koje je Praški lingvistički kružok izradio za Prvi međunarodni kongres slavista, koji se sastao u Pragu 1929. Ponašam iz njih, sa nekim napomenama, ovo: »Što se tiče izgovora«, potrebno je »da izgovor bude ustaljen i tamo gdje su se dosad dopuštale naporedne varijante«. »Pravopis kao stvar samo konvencionalna i praktična treba da bude, koliko god to dopušta njegova vizuelno distinktivna funkcija, lak i pregledan. Često mijenjanje pravopisnih propisa, naročito ako to nema za cilj njegovo olakšavanje, protivi se zahtjevu ustaljenosti.« »U nazivnim oblicima treba voditi računa o jezičkim osobenostima tj. ne treba bez prijekne potrebe upotrebljavati nazivne forme koje nijesu uobičajene u jeziku, npr. u češkom jeziku složene riječi ili riječi građene stranim prefiksom od domaćeg korijena.« Razumije se, bilo bi pogrešno odstranjivati, iz razloga neobične tvorbe, »uživljene« izraze i one koji imaju preciznost stručnog termina, kao što je npr. riječ **barvotisk**. Jer zbog uživljenosti i korisnosti dopuštaju se i hibridno građene riječi, kao: **houslista**, **korunovace nadace** itd. »U leksičkom fondu zahtjev za bogatstvom rječnika i njegove stilske izdiferenciranosti treba staviti iznad zahtjeva leksičkog purizma. Isto koliko o bogatsvu, u leksičkoj zalihi treba se brinuti o značenjskoj preciznosti i ustaljenosti — tamo gdje to iziskuje funkcija književnog jezika. U sintaksi treba se brinuti kako o osobitoj izražajnosti jezika tako i o bogatsvu izražajnih mogućnosti značenjski izdiferenciranih. Treba, dakle, pojačavati crte koje su svojstvene datom jeziku, npr. u češkom — glagolsko izražavanje, ali sa druge strane ne smije se sintaksičkim purizmom sužavati zaliha izražajnih mogućnosti. Njihova opravdanost mora se i u sintaksi upravljati prema funkciji jezika.« Tako nije moguće iz češkoga pravnčkog jezika, ili iz drugoga stručnog jezika, sasvim izbaciti nominalne konstrukcije. »Morfoloģija ima značaj za osobitu izražajnost jezika samo svojim opštim sistemom, a ne detaljnim osobenostima. Zbog toga te osobenosti i nemaju sa funkcionalnoga stanovišta onaj značaj kakav su im pripisavali puristi starog tipa. Stoga se treba pobrinuti da se suvišnim morfološkim arhaizmima ne povećava nepotrebno udaljenost pisanog jezika od govornog.«

Obim posla što ga našim bohemistima nalaze dužna briga za novočeški književni jezik, prema upravo izloženim načelima, samo se prividno smanjuje. Opseg stručnjačke jurisdikcije sužava se, ali se istovremeno proširuje njena baza, i novi materijal na koji će se ona oslanjati zahtijevaće nova istraživanja. Ako temelj za stabilizaciju novog češkoga

književnog jezika treba da bude jezik dijametra češke književnosti u posljednjih pola stoljeća, onda treba taj jezik temeljito znati. Berlicov metod, koji je za to preporučivao pokojni Ertl, nije dovoljan. Potrebno je sistematsko naučno studiranje novočeškoga književnog jezika, a na tom polju dosad je očajno malo urađeno. Ako je igdje na mjestu da se upotrijebe dirljive riječi Zubatoga iz njegove rektorske besjede, onda je to ovdje. »Žalibože što češka bohemistika iz same ljubavi prema mrtvome književnom jeziku minulih vremena zaboravlja na studiranje živoga književnog jezika našeg doba«. Doduše, prikuplja se leksička građa iz novog doba, i to s velikom temeljitošću, ali teško se išta preduzima da bi se pripremila obrada onoga što se time nagomilava.

Trebaće izvršiti tananu analizu sadržaja, analizirati sinonimiku i antonimiku, a za takvo značenjsko seciranje mi još nemamo fino brušenih instrumenata. Biće potrebno revno se učiti u inostranstvu i izoštravati svoj posmatrački smisao: da pri analizi ne izmakne ni dlaka u značenjskoj nijansi, ni jedan treptaj u melodijskoj ili u dinamičkoj liniji. Više se ne možemo izgovarati time da je iz naučnih razloga potrebno najprije istražiti stari jezik, jer nova orijentacija lingvistike izbija taj argumenat iz ruku. U doba kad međunarodni lingvistički kongresi, na inicijativu uporednih filologa, pozivaju na studiranje današnjega stanja jezika nema više nikakvih izgovora zašto se to ne bi radilo kod nas, gdje to iziskuje ne samo teorijske već i praktične potrebe.

Sa praktičnoga stanovišta radi se uglavnom o tome da rezultati stabilizacionog napora budu što prije ovaploćeni u tri priručnika. Neophodno nam je potreban priručnik današnjeg češkoga književnog jezika, u kojem bi njegov najvažniji fond (zaliha) bio obuhvaćen u čvrstim i finim linijama. Sinonimika i antonimika biće njegova važna strana, a istovremeno i njegov probni kamen. Dosadašnja čistunska praksa vrlo često je osiromašavala naš književni jezik, jer je iz razloga istorijske čistote izbacivala ponekad i izraze čija se značenjska nijansa nije mogla drugačije ni izraziti. Priručni rječnik koji će za temelj imati nastojanje za usavršenostu jezika na funkcionalnoj bazi primijenije, naravno, sasvim drugi metod. Njegovi priređivači neće u »uživljenim« i funkcionalno motivisanim tuđicama i nepravilnostima vidjeti samo zlo koje treba tjerati nego i uvećanje jezičkoga bogatstva. Drugi stabilizacioni priručnik morala bi da bude gramatika današnjega književnog češkog jezika, priređena praktično, sa stanovišta dosljedno sinhroničnoga i na karakterološkom temelju. Ona ne bi bila opterećena niti detaljnim pravilima, čija aplikacija može biti obuhvaćena u rječniku,

niti arhaičnim materijalom ili istorijskim ekskurzijama, nego bi očigledno i jasno pokazivala jezički sistem današnjeg češkoga književnog jezika i njegove specifične crte. Specifičnost će se, naravno, najbolje istaći poređenjem, ali će ova gramatika primijeniti i diferencijalni metod, već i zbog toga da time upozori na najvažnije opasnosti stranog uticaja. Prije svega, u njoj bi moralo naći mjesta poređenje sa njemačkim jezikom, a ne bi se smjeli zaboraviti ni francuski i ruski. Najzad, trebaće nam češka stilistika, koja bi pokazala kako se naš književni jezik prilagođava zahtjevima raznih funkcionalnih stilova. Nije moguće, a to nije ni poželjno, da svi i u svim okolnostima pišu jednako. Čistunstvo koje na tome insistira — proigrava svoju stvar već unaprijed. Zbog toga sam istakao da stabilnost književnoga jezika mora biti gipka. Ako neko prigovori da se ovim zahtjevom onemogućava precizno naučno utvrđivanje pravilnog uzusa, ja ću se složiti, ali dodajem — da se ni jedan živi jezik ne da upregnuti u čvrste naučne uzde. Jezička praksa jeste i uvijek je bila rezultat vrlo komplikovanog sadještva raznih sila, i lingvisti moraju biti zadovoljni ako uspiju bar malo da ostvare svoj usavršavajući uticaj. Zbog toga je pogrešno argumentovati protiv mojih teza ukazivanjem na to da se ne može naučno manipulirati principima koji su u njima istaknuti. Jezička kultura jeste i uvijek je bila prije svega stvar prakse. Može se diskutovati o njenim principima, ali ne možemo ustrojiti sistem kontrole jezika koji bi funkcionirao precizno i dosljedno, kao automatski električni isključivač.

Jasnosti radi rezimiram još jedanput ukratko ono što sam izložio opširnije. Najviši arbitar o tome šta je u jeziku dopustivo a šta nije jeste praktični obzir prema jezičkoj istančanosti. Ni istorijska čistota ni pravolinijska pravilnost nijesu same za sebe njeni nužni uslovi. Zato je njen nužni temelj gipka stabilnost jezičkih izražajnih sredstava. Ona je potrebna i u novom češkom književnom jeziku, a naročito kao oslonac za školsko uvježbavanje jezika. Stabilnost novog češkoga književnog jezika još nije dovoljna, mada je u odnosu na minula razdoblja već znatno unapređovala. Ne možemo se složiti sa tvrdjenjem da se baš danas ispoljava nezapamćeno opadanje našega književnog jezika. Ka potrebnoj stabilnosti češkoga književnog jezika neće se doći naglašavanjem zahtjeva za istorijskom čistotom i za pravolinijskom pravilnošću. Ako se ovi zahtjevi nameću protivno današnjem uzusu, time se, naprotiv, poljuljuje i ona stabilnost koja je već bila dostignuta. Jedini mogući temelj za stabilizaciju nastojanje u današnjem češkom književnom jeziku jeste jezik dijametra češke književnosti za posljednjih

*to ne bi bilo dovoljno
 ali moramo biti
 precizni
 **

normalno stanje

funkcionira

pola stoljeća. Ne mari ako se s njim primaju i neke »uživljene« tuđice ili nepravilnosti. Razumije se da treba naučno utvrditi glavne crte toga jezika. Zbog toga je proučavanje novog književnog češkog jezika prvi zadatak naših bohemista. Ako se u njemu ispoljava poljuljanost (kolebanje) koje nema funkcionalnog razloga, bohemisti ima da se odluče za **jednu** od postojećih mogućnosti i da je proglase za normu. Pri ovom odlučivanju važe prije svega praktični funkcionalni obziri, veća »uživljenost« ili izražajnost jezičkoga sredstva o kojem je riječ. Baš zbog toga, slaganje današnjeg književnog uzusa sa opštim uzusom — ima veći značaj nego li istorijski argumenti. Rezultate traženoga stabilizacionog rječnika treba što prije obuhvatiti u priručni rječnik koji bi što je moguće brižljivije uzeo u obzir sinonimiku i antonimiku. Iste rezultate treba obuhvatiti u praktičnu sinhronijsku gramatiku koja je zasnovana na karakterološkom principu i koja bi se diferencijalnim opisom usmjerila protiv najjačih stranih uticaja. I najzad treba ih obuhvatiti u češku stilistiku, koja bi pokazivala kako se češki jezik prilagođava zahtjevima glavnih funkcionalnih stilova. U ovako usmjerenom poslu naši bohemisti će sigurno naći ljubaznu podršku kod svih kojima je stalo do usavršenosti našega književnog jezika i srešće se na istom putu sa pjesnicima, misliocima i kritičkim sladokuscima jezika.

(1932)

(Sa češkog: Bogdan L. DABIĆ)

O potrebi stability ve filozofém jazyce

„28. „čestne a obecny jazykovpyt“ Praha, 1942,
411-435.